

Darabos Borbála

JÜRGEN HABERMAS, ESSZÉ EURÓPA ALKOTMÁNYÁRÓL

(ford. Papp Zoltán) Atlantisz Kiadó, Budapest, 2012 (152 oldal) ISBN 9789639777194

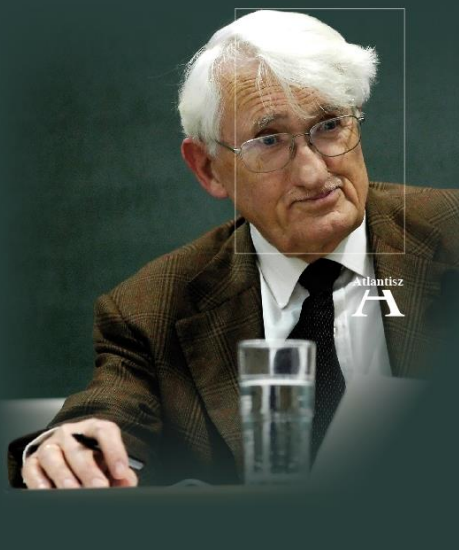
Bevezetés

Jürgen Habermas munkásságának egyik meghatározó problémaköre, az univerzális emberi jogok meghatározása mellett, a transznacionális közösség ideális megvalósítási lehetőségeinek vizsgálata, egy olyan út keresése, mely megteremti az „életviszonyok egységességét”, előkészítve ezzel a demokrácia teljes körű kibontását is. Politikai esszéiben nem csak egy utópisztikus állapot vázol fel, hanem mindig küldetéstudatszerűen próbál utat mutatni egy olyan demokratikus kezdeményezés felé, mely túllép a partikuláris nemzeti érdekeken. Habermas sosem ragad le a kialakult helyzet elemzésénél, hanem egy olyan előremutató megoldáson munkálkodik, amely biztosítja a demokratikus stabilitást a globalizáció gyorsan változó világában is; mely már nem a szétagolt nemzetállamokra épül, hanem egy ezek felett álló kozmopolita közösség a végcél.

Ez az elv vezérli legújabb könyvében is, mely magyarul 2012-ben *Esszé Európa alkotmányáról* címmel jelent meg. A kötet, mint Habermas eddigi munkái, most is egymáshoz lazán kapcsolódó politikai esszék gyűjteménye, mely legnagyobb részében az Európai Uniót sújtó válságot vizsgálja, illetve részletes tanulmányokban arra keres megoldást, hogyan lehet megmenteni az EU-t a fenyegető összeomlástól. Magyarázatot akar adni arra is, hogy az egyre dominánsabb széthúzó erők ellenére, miért és mi módon kell, akár alulról jövő kezdeményezésekkel is, továbbdolgozni egy egységes Európa megvalósításáért, és az EU hogyan tarthatja meg helyét a globális gazdasági rendszerben.

A kötet címe dekadensen hathat, tekintve, hogy az Európai Unió alkotmányának szánt a Lisszaboni Szerződés ugyan 2009. dec. 1-én hatályba lépett, de a ratifikációs nehézségek következményeként nem teljesítette be a reményeket az uniót legitimáló, átfogó alkotmányként való bevezetéséhez fűzött elvárásokban, és ez újra a szétagolt nemzetállamokból álló EU látszatát kelti. Azonban a szerző az címmel ennél többet kíván sejtetni. Egyrészt az eredeti német címben (*Zur Verfassung Europas*) a

*Jürgen Habermas
Esszé
Európa alkotmányáról*

„Verfassung” szó az alkotmányon kívül olyan további többletjelentéssel bír, mint alkat, szerkezet, állapot (8). Ez előrevetíti Habermas bizalmát abban, hogy igenis létezik közös európai „lelkiállapot”. Másrészt a konstitucionáló folyamatot nem határolja le az EU-ra, hanem kiterjeszti a lehető legnagyobb entitásra, mely azt is jelzi, hogy a pillanatnyi megtorpanások és nehézségekkel kikövezett integrációs utat nem lehet egy jogi mozzanathoz kötni, hanem egy építő, konstruktív folyamat része az, és előremutat a közös európai jövő felé.

Habermas ugyan a valutauniót szerkezetileg hibásnak tartja, de szerinte ezt igenis lehet szerződés módosítással orvosolni, sőt, a Lisszaboni Szerződés által újraalkotott EU nincs is messze a transznacionális demokráciától. Ettől veszélyesebbnek tartja a „demokrácia kormányközi kiüresítését”, azt a végrehajtó föderalizmust, melyben „a kormányfők saját nemzeti parlamentjeikben büntetésekkel való fenyegetés révén többséget szereznek a kollégáikkal Brüsszelben közösen megállapított célok politikai keresztülviteléhez” (8). Azonban a legnagyobb kihívást, amellyel az EU-nak szembe kell néznie, és amely megoldás lehet a gazdasági válságra is, azt a kozmopolita közösségé való fejlődésben határozza meg. A kötetben a legfőbb célját is így foglalja össze: „[s]zeretnék [...] kísérletet tenni, hogy eltakarítsam a demokrácia transznacionalizálásának útjában álló gondolati akadályokat. Ennek jegyében az európai egyesülést betagozom az állami hatalom demokratikus jogi szabályozásának és civilizálásának hosszú időt átfogó összefüggésébe” (9).

I. „Az emberi méltóság fogalma és az emberi jogok realizisztikus utópiája”

Habermas ebben a kötetben is külön részt szentel az emberi jogok genealogikus védelmének. Most az emberi méltóság koncepcióját bontja ki a nemzetközi emberi jogi diskurzus és a joggyakorlat keretei között. Az emberi méltóság vizsgálata során először a koncepció morális töltetére reflektál. Annak ellenére, hogy a fogalom csak a II. világháború után kerül be a nemzetközi jogi szövegekben, ez az alapjogok morális forrása, egy átcsatolás, amelyen keresztül a morál átkerül a jogba. Az emberi jogokat a racionális morál és a kényszerítő erejű jog szintézisének tekinti, és „[e]nnek az összekapcsolódásnak az emberi méltóság volt a fogalmi pántja” (20). Továbbra is a politikai közösség keretein belül látja a jogok biztosításának lehetőségét, azonban az elismerés fokozatait felcseréli az emberi méltóság holisztikus koncepciójára. A szerző ugyanis az emberi jogok garantálásából eredezteti azt a polgári státuszát, melyben a szubjektumok igényt tarthatnak arra, hogy emberi méltóságukban tiszteljék őket: „Az emberek csak akkor élvezhetik az emberi méltóságukat védő jogokat, ha sikerül közösen létrehozniuk és fenntartaniuk egy emberi jogokra alapozott politikai rendet” (24).

A morál után következő fogalomtörténeti elem a „társadalmi méltóság felfogásának reminiszcenciája” (24). Habermas a hagyományos, hierarchikusan

tagolt társadalmakra, egészen az ókori görög „dignitas”-ig vezeti vissza a méltóság ideáját. A fogalom fejlődéstörténetében kitér az általánosítást követő individualizálódási folyamatra. A koncepció Kantnál egybeesik a szabadsággal, és éppen azoktól a státuszkonnotációkat veti le, amelyek „történelmi összekötő láncszemlé tehetők a morál és az emberi jogok között” (28). Mára azonban az egyetemessé vált méltóság az egyének társadalomban elfoglalt helye iránti tiszteletet teljesíti be, amikor minden ember egyenlően magas rangot élvez.

Harmadik elemként az emberi jogok „militáns és polemikus” jellegét említi, mely egyrészt abból ered, hogy a jogalanyok igényeket támasztanak más szubjektumokkal szemben, és ez egy permanens hiányérzetet eredményez. Másrészt a polgári és emberi jogok közti dialektikus feszültség következménye is, mely feloldható lenne egy demokratikus alkotmányon nyugvó világtársadalomban.

Habermas „realisztikus utópiájában” felhívja a figyelmet az emberi jogokat érintő visszaélésekre is. A jelenkori retorika óvatosan leértékeli az emberi jogokat, azonban ettől súlyosabb problémaként említi, hogy az emberi jogok védelmének jogcímén beavatkozó hatalmak kudarcát abban, hogy még sosem tudták végigvinni a demokratikus államszervezet kiépítését az adott államokban (34), mely alapjaiban kérdőjelezheti meg az emberi jogi rendszer globális védelmének szükségességét.

Mindezek ellenére azt az álláspontot képviseli, hogy a demokratikus közösségek kiterjeszhető a meglévő nemzetállamok feletti szinten is, és a világtársadalomnak szüksége van egy „kozopolita jogállapotra” (30). Végül úgy összegzi az emberi méltóság relevanciáját, hogy az univerzális morál tartalma ezen eszmén keresztül szivároghat le a demokratikus emberi és polgári jogokra: „Egyedül az emberi méltóság és az emberi jogok e *belső* összefüggése révén jön létre a morál ama robbanékony kapcsolódása a jog közegéhez, melyben az igazságos politikai rendek konstrukcióját végre kell hajtani” (36).

II. „Az Európai Unió válsága a nemzetközi jog konstitucionalizálásának fényében - Esszé az Európai alkotmányról”

Habermas rátér a kötet címét adó, az Európai Uniót sújtó válság vizsgálatára a nemzetközi jog alkotmányozó lehetőségeinek szempontjából. Az EU-nak olyan súlyos gondokkal kell szembenéznie, minthogy a Lisszaboni Szerződést követően az alkotmányozó kedv elfogyott, de még mindig hiányoznak a megfelelő működéshez szükséges európai kormányzati kompetenciák; a politikusok nem tájékoztatják a polgárokat rövidtávú költségekről és az igazi célokról sem; a szerkezetileg hibás valutaunió válságából való kilábalás igénye pedig elvonja a figyelmet az EU politikai dimenziójáról, így a társadalmi egyenlőtlenség és bizonytalanság egyre fokozódik.

Mindezen nehézségek ellenére mégis elérkezettnek látja az időt a konstitucionális folyamat kibontására, mivel nemzetközi szerződések

nemzetállamokra gyakorolt korlátozó hatása helyett a népszuverenitás transznacionalizása van szükség. Az EU-nak pedig most választania kell a transznacionális demokrácia és a posztdemokratikus végrehajtói föderalizmus között, mely utóbbi a demokratikus szuverenitás kisajátításával fenyeget. A kozmopolita demokratikus közösség megvalósulása úgy lesz lehetséges, ha a demokratikus eljárások átlépik a nemzetállami határokat, míg az állampolgárok a demokratikus eljárásoknak megfelelően vesznek részt a szupranacionális jogalkotásban is (55).

A konstitucionáló folyamatban az első újításnak azt tekinti, hogy bár az unióban a jogalkotás és a jogérvényesítés más szinten történik, mégis megteremtődött az európai jog „alkalmazásbeli elsőbbsége” (60), mivel az uniós szinten a szupranacionális jog elsőbbséget élvez a nemzeti joggal szemben. Ennek egyik járulékos előnye, hogy a „hatalommonopolisták”, vagyis azok a kormányok, amelyek szerinte az EU-n keresztül akarnak népszerűség-növekedést elérni, visszaszorulnak, mert az európai szerződések közvetlen jogi viszonyt hoztak létre az uniós szervek és polgárok között, és ezzel megteremtették a tagállami jogtól független jogszintet.

A második újítás a hatalom megosztása az EU két szintje, az uniós polgárok és az európai „népek” között, melyet összevet az Egyesült Államokban lezajló alkotmányozási vita mérföldköveivel is. Azonban jelen esetben a polgárok kettős szerepben, egyszer mint népalkotó, máskor pedig uniós polgárként vannak jelen, akik az alkotmányozó szubjektum szerepe szerint képesek más perspektívából tekinteni az igazságot: „igent és nemet mondó egyes európai és egy meghatározott nemzet tagjai is” (69).

A következő kritérium, melyet a transznacionális demokrácia kiépítéséhez górcső alá vesz, az a szuverenitás legitimációs mércéje. Az Európai Unióban kétirányú szuverenitásról beszélhetünk: az EU és a nemzetállam, valamint az állampolgárok és a nemzetállam között. Ez nem hasonlítható a szövetségi állami konstrukcióra, mivel az alkotmányozó közösségben már az alapításnál fontos szerepet játszott ez a megosztott szuverenitás. A szerző továbbá el akarja háritani a nemzetállamok megszűnésével fenyegető veszélyt is. Egyfelől az EU azért nem lett szövetségi állam, mert fontosnak tartják a nemzeti kultúra fennmaradását, valamint a szabadság és az igazságosság támogatását is. Ezen okok miatt az uniós polgárok számára is fontos a szuverenitás-megosztás megtartása, mely a konstituáló hatalom megosztását is jelenti egyben.

A demokrácia transznacionalizálásának folyamatában a szerző élesen bírálja először a médiumok, majd a politikai elitek szerepét, melyek tétováznak vagy nem is akarják támogatni ezt az utat. Ennek az az oka, hogy az átfogó gazdasági kormányzás kiépítéséhez most újabb kompetenciákról kellene lemondania a

nemzetállamoknak, mely ellentmond az „elitek hatalommegtartási érdekeinek” (80).

Az elitek által generált tétovázáson azonban felülkerekedhet az alulról kezdeményezett transznacionális akaratképzés, melynek megvalósításához az alkotmányos patriotizmus alapelvét hívja segítségül. A demokrácia transznacionalizálása akkor indulhat el, ha nő a polgárok szolidaritása. Az állampolgári szolidaritásnak a népeken átívelő kiterjedése már nem ütközik akadályokban, hanem csupán a tanulási folyamatoktól függvénye, ugyanis a porózus határok és a munkaerő-vándorlás már olyan változékony környezetet teremtettek, melyben nem lehet homogén kultúráról beszélni, sőt a lojalitások és a hagyományok is változnak. Ezt a folyamatot akár a jelen válság is gerjesztheti (77-78), és egyik kiteljesedése lehet, ha minden más európai népet bevonnak az Európai Unió projektbe.

Habermas a kozmopolita közösség jogi megalkotásának elképzelését nem zárja le az európai kontinensen, hanem a tanulmány befejező részében továbbmutat egy nemzetközi konstelláció felé. Felhívja a figyelmet arra, hogy olyan, a jelenlegi cselekvési képességet meghaladó ipari és ökológiai veszélyek fenyegetnek, melyek megoldása csak globális összefogással lehetséges. Ez alapján a világpolitikának azzal a kérdéssel kell szembenéznie, hogy a nemzetállami szereplők globális szinten rekonstruálhatják-e az EU fejlődése? Kiindulásként arra volna szükség, hogy az államok és a polgárok, egy politikailag konstituált közösséget alkossanak meg, mely az ENSZ két „magfunkciójára”, a nemzetközi béke és az emberi jogok globális biztosítására korlátozódna. Azonban ehhez még a nemzetközi tárgyalási rendszer is hiányzik.

A közösség létrejöttének első feltétele lenne, hogy a világpolgárok átvegyék az alkotmányozó szerepet (87), ugyanakkor a nemzetállamoknál maradna a legitím hatalomgyakorlás eszköze. Ehhez létre kell hozni a politikai akaratképzés színterét, mely lehetne a polgárok és államok képviselőiből álló közgyűlés. Ezen szerv feladata lenne, hogy „kötelező érvényű minimálnormákat alakítson ki” (88), melyek törvényi alapot képeznének, kötnék a nemzetállamokat és korlátoznák az erős hatalmi versengést. A második szervezeti elem a világparlament, melynek megalakulása még Habermas szerint is nehézséget vet fel a „népszuverenitás transznacionalizálásában” (90), ugyanis ennél a szervnél már gondot okozna a közös politikai szocializáció elmaradása. A közös ethosz hiányát úgy lehetne leküzdeni, ha az ENSZ hatásköre inkább jogi, és morális ügyekre koncentrálna. Ezen értelemben „a világparlament vitázna az igazságosságról, a Biztonsági Tanács a bíróságok által ellenőrizhető döntéseket hozna” (91).

Azonban a jelenlegi legitimációs dilemma egyrészt abból adódnak, hogy a „világ-belpolitikát” alakító kompromisszumok csupán nemzetközi szerződéseken alapszanak, melyek a világparlament nélkül, csupán globális szereplők

tárgyalásának az eredményeként kötötték meg. Szükség van arra, hogy ezek a politikai folyamatok horizontálisan beágyazódjanak, valamint a tárgyalásoknak a „legkisebb közös normák mentén kellene folyniuk, amelyeket a világparlament hozzáigazít védelmi kötelezettségének szintjeihez” (95).

Mindazonáltal további nehézség, mely a legitimitáció kiterjedésének a legfőbb akadálya, az életviszonyok egységességének hiánya. Az egyenlenség kiküszöbölése valószínűleg hosszú ideig tart majd, de a globális kiegyenlítődés igen is közelíthetné a világközösség tagjai. Végül a globális média fontosságára hívja fel a figyelmet, illetve arra a szerepre, melyet a nyilvánosságnak be kellene tölteni a kiegyensúlyozott, nemzetközi hírközlés közvetítésében.

III. Függelék

Habermas a kötet záró részében, a Függelékben, amely inkább toldaléka az eddigi szövegeknek, kilép a politikai esszék kötött keretei közül, és informális írásokban keresi a megoldást az Európai Uniót érintő válságra. Ennek a műfajváltásnak hatására levetkőzi a semlegességet, és írásai érzelmi töltetet is kapnak.

A Függelék első részében, „A csőd után” című szövegben a *Die Zeit*-nak adott interjút eleveníti fel, melyben az amerikai helyzetre reflektál, a Lehman Brothers csődjét követően. A helyzet alakulásáért nem közvetlenül a kapitalista és neoliberais eszmerendszereket teszi felelőssé, hanem abban látja a hibát, hogy az 1990-es években a politikai cselekvési kapacitása a szupranacionális szinten nem követte a piacokat. Az egyenlőtlenség egyre növekedett, és mára világossá vált, hogy igenis szükség van a pénzügyi szabályozásra, mert „a jólét nem szivárgott le”, vagyis a gazdasági fellendülés hatásai az alsó és felső szinteken nem egyenlítették ki egymást. Ellenben a válság most is a kiszolgáltatott társadalmi csoportokat érintette a legjobban.

A piac és a politika közti feszültség rávilágított arra, hogy szükség van a világ-belpolitika szabályozására, és egy olyan konstruktív megoldást kell találni, amelyben „a nemzetállamoknak egy nemzetközi közösség tagjaiként kell felfogni magukat” (109). Továbbá az ENSZ mellett fel kell állítani egy másik fórumot is, ahol tárgyalások intézményesített formában zajlanak. Végül „a transznacionális szinten jelentkező elosztási problémákra politikailag kell megoldást találni” (108). Mindezen problémák pedig továbbmutatnak a világtársadalom konstitucionalizálásának irányába.

Az Egyesült Államok tekintetében Habermas nem tagadja meg azt a korábbi jóslatát, hogy Amerika lett volna az új világrend mozdonya, hanem megerősíti, hogy a neokonzervatív önfelfogás felülvizsgálata után képes lehet visszakapaszkodni egy olyan világba, mely egyébként is a szuperhatalom nélküliség irányába mutat (113).

Természetesen kitér arra is, hogy milyen szerep vár az Európai Unióra a válságban. Hibaként rója fel, hogy egyelőre a kívülről is érzékelhető széthúzás uralkodik az EU-ban, és nincs megegyezés a közös gazdaságpolitikában sem. Itt már nyíltan kimondja, hogy „a fokozatos integráció az egyetlen lehetséges út a cselekvőképes EU felé” (112). A közös gazdaságpolitika kialakítását szoros együttműködésnek kell követnie a külpolitikában is, mivel az EU csak így lehet képes világpolitikai helyzetét megőrizni, máskülönben lemaradhat a világpolitika befolyásolásáról.

A következő, „Az eurón múlik az EU jövője” című szöveg, ugyancsak a *Die Zeit*-ban megjelent egyik tanulmánya, amely valószínűleg a kötet apropóját is adta. Kiindulópontja az a feszültség teli fordulat, amikor Angela Merkel nem adta beleegyezését a Görögország megmentésére szánt segélycsomaghoz, mellyel tudatosult Habermas-ban az uniós projekt kudarcának lehetősége. Ennek következtében fel akarja hívni a figyelmet a politikai együttműködés fontosságára, valamint azt is hangsúlyozza, hogy Németország mindig is az európai integrációs folyamat részese, hajtója volt, melyet most sem szabad feladnia.

Ebben az írásban nyíltan kritizálja a hatalmi eliteket, akik „elkenik az euró és a bankválság összefüggését” (117). Tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy az Európai Unió, mint intézmény, tehető felelősség a jelenlegi problémák kialakulásáért, ellenben a vezetők mulasztottak abban, hogy nem építettek ki hatékony gazdasági kormányzást. Németország példáján keresztül viszi tovább a végrehajtói föderalizmusba hajló kormányok felelősségét, akik belpolitikai érdekeiket védve nem akarják vállalni a kockázatot Európa megmentéséért, az EU-s választásokat nemzeti témák sulykolására használják fel, és nem akarnak együttműködni. Végső lehetőségként, a mostanában „kakasviadalra” hajzó EU-t status quo-jának elvesztése fenyegeti Európát.

Az EU válaszúthoz érkezett, ahol a gazdasági együttműködés feladása vagy elmélyítése a tét. Viszont a nemzetállami kormányokban bizalmát veszítve, a szerző az „adófizetőkben” látja a megoldás kulcsát, akik 2008 óta mentik meg a világgazdasági rendszert az összeomlástól. Rájuk hárul annak a felelőssége, hogy kialakítsák „azt a nemzeti határokon átnyúló tudatot, hogy közös európai sorsban osztozunk” (121).

Végül a *Süddeutsche Zeitung*-ban megjelent, Paktum Európáért vagy Európai ellen című írása a valutaunió aktuális kérdéseit taglalja. A tanulmány megírására két párhuzamosan zajló, mégis kontrasztos esemény készítette. Az egyik a CDU veresége a baden-württembergi tartományi választásokon, mely egy lassú, alulról kiharcolt mentalitásváltás eredménye. A másik pedig az Euró plusz paktum kezdeményezése a tagállamok gazdaságpolitikájának koordinálására, melyet az Európai Tanács elszigetelten dolgozott ki.

A szövegben megint nem a paktum közvetlen intézkedéseit elemzi, hanem azt hangsúlyozza, hogy a válság eredményeként nyilvánvalóvá váltak a nem megfelelő gazdasági kormányzásból eredő hibák. Ezeket olyan antidemokratikus intézkedésekkel próbálják elfedni, melyek csak szükségmegoldások. A kormányfők ugyan megállapodtak, hogy ellenőrzik egymást, ugyanakkor a nem kötelező érvényű kormányközi egyezmények csak rontják a demokratikus legitimitást, és ez ellenérzést kelt a tagállamokban. A legfőbb hibának mégis azt látja, hogy az elitek csak a polgárok feje fölött próbálnak döntéseket hozni, és nem akarják bevonni a népet az integrációs folyamatba.

Az integráció lassulásának három konkrét okát nevezi: az első a nemzeti identitás újrafelfedezése; másrészt hiányzik a valódi politikai akaratképzés, mivel „a politika a maga egész cselekvését a választástól választásig szondázott közhangulatnak való megfeleléstől teszi függővé” (130); a harmadik ok pedig a politikával összefonódó médiából való kiábrándultság. Ez a három tényező mutatja, hogy „nincs elég szusz Európa egyesítésére [...] csak politikai kiábrándultság” (131-132) uralkodik.

Habermas itt visszacsatol a szöveg apropójához, ugyanis hangsúlyozza, nem szabad lemondani az EU-ról, továbbá azzal érvel, hogy az unió megmenthető, amennyiben megjelenik az erős, alulról jövő motiváció. Zárásként azzal biztatja az uniós polgárokat, hogy „a problémák nagyságrendjéhez képest szinte már áttekinthető formátumú az a feladat, amellyel nekünk Európában meg kell birkóznunk” (133).

Összegzés

A kötet indítója ugyan az Európai Unió válsága volt, Habermas mégsem ennek vizsgálatára szűkíti le tanulmányait, ehelyett a „posztdemokratikus-bürokratikus uralomgyakorlási” (82) rendszer elkerülésének lehetőségeit keresi. Ennek érdekében javaslata szerint létre kell hozni egy konstitucionális alapot, melyben az európai államokon kívül az európai polgárok, mint egyenrangú alkotmányozó szubjektumok vesznek majd részt. Mindazonáltal, a legitimációs válság elkerülésére, ezt az együttműködést úgy kell megteremteni, hogy ez ne ütközzön a nemzeti parlamentek hatásköreivel. Célként tűzi ki, hogy „az államok nemzetközi közössége az államok és a világpolgárok *kozmpolita* közösségévé fejlődjön tovább” (10). Továbbá bízik abban, hogy az EU konstitucionalizálásával lehetővé válik, hogy az európai fejlődés az egyik lépcsőfoka legyen az államhatalom történelmi civilizálásának is.

Habermas szövegeiben az EU-t övező vita nem a nemzeti szuverenitás legfőbb védelmezői és az Európai Egyesült Államok föderalista elképzelés között bontakozik, ugyanis nem kérdőjelezi meg az EU-t, mint intézményt, hanem annak működtetési hibáira próbál rámutatni, illetve megoldást keresni. Egyértelműen a

„több Európa” elve mellett teszi le a voksát, és a valutaunió válságát megfelelő apropónak tekinti a szorosabb politikai integráció elindítására is, természetesen a demokratikus stabilitás kiemelt védelme mellett.

Az EU-t érintő konstitucionáló folyamat egyik árnyoldala lehet a tagállamok kompetenciáinak szűkítése, azonban Habermas nem a nemzetállamok ellen érvel, amikor a népszuverenitás megosztását javasolja. A legélesebb kritikát az általa „hatalmonopolistáknak” nevezett végrehajtói hatalmak ellen fogalmazza meg, akik az uniós ügyeket és választásokat saját belpolitikai pozíciójuk erősítésére használják fel, melynek következményeként az aktuális európai kérdéseket is háttérbe szorítják, lassítva ezzel a szorosabb politikai együttműködés további fejlődését.

A „több Európát” elv másik sarokpontja, hogy az európai alkotmányozási folyamat eredményeként az unió milyen mértékben avatkozhat bele a tagállamok belügyeibe. Habermas nem ad erre felhatalmazást az EU-nak, hanem a megosztott szuverenitás intézményében látja feloldhatónak ezt a problémát. Feltételezett elképzelése szerint az EU-s polgárok képesek olyan kezdeményezés mellé állni, ami az adott tagállamban végrehajtói szinten ellenezhetnek. Azonban a tagállamokra vonatkozó szankciókat még mindig nem tartja működőképessé.

A kötet érdekessége, hogy Habermas nem áll meg az Európai Unió konstitucionalizálásánál, hanem eljátszik a nemzetközi demokrácia transznacionalizálásának elképzelésével is. Úgy gondolja el, hogy a világközösség ráébred az együttműködés szükségességére, melynek hatására a tagállamok is tudatváltozáson mennek keresztül. Szolidáris közösségként fogják fel magukat, és elfogadják, hogy alá kell rendelniük magukat ennek a világszervezetnek.

Összegezve, Habermas írásaiban aktuális nemzetközi problémákat jár körbe. Annak ellenére, hogy a Lisszaboni Szerződés lezárulásával elavult témának tűnik az EU alkotmányával foglalkozni, a szerző éppen erről a nyugvóponttól kívánja kimozdítani az válságban szenvedő uniót. Fel akarja hívni a figyelmet a további együttműködés lehetőségeire. Arra is reflektál, hogy a végcél, az EU konstitucionalizálása már elhanyagolható erőfeszítést igény, az integráció teljes folyamatához képest. A rövid esszégyűjtemény jól tagolt tanulmányokból épül fel, azonban Habermas retorikai stílusa nem könnyíti meg a szövegeértelmezést. Azonban bonyolult mondat szerkezetek ellenére a fordítónak sikerült pontosan visszaadni az írások lényegét.